

V preklade znamená kameň, o ktorý zakopnete. V skutočnosti obuvou, v myšlienkach aspoň spomienkou alebo prejavovým záujmom. Neobvyklý projekt, ktorého výsledky nájdeme v stovkách miest a dedín takmer dvoch desiatok krajín naprieč Európou. Vďaka združeniu *Spolu sme Prievidza* ich odteraz nájdeme už aj v Prievidzi.

Stolpersteine

Tvorcom projektu je nemecký umelec Gunter Demnig (1947). Študoval výtvarnú výchovu u prof. Herberta Kaufmanna v Berlíne (1967), priemyselný dizajn na berlínskej Akadémii výtvarných umení (1969), potom výtvarné umenie na umeleckej škole, kde absolvoval aj štátnu skúšku na vyučovanie. Štúdiá ukončil na Univerzite v Kaasel, v umeleckom ateliéri prof. Harry Kramera (1974 – 1977). Od roku 1977 pôsobil v umeleckej oblasti, od roku 1980 bol vedeckým asistentom na katedre umenia Univerzity v Kaasel. Po piatich rokoch sa vrátil k umeleckej a tvorivej práci, no a napokon, od roku 1994 bol kurátorom v jednom z kultúrnych centier v Kolíne nad Rýnom. So svojou tvorbou sa prezentoval na mnohých spoločných alebo individuálnych výstavách v Nemecku i ďalších európskych krajinách. Je členom medzinárodného združenia výtvarníkov Panel.

S myšlienkou pietnych spomienok na obete vojnových konfliktov prišiel v roku 1990, pri príležitosti 50. výročia deportácie Cigánov z Kolína nad Rýnom. O tri toky neskôr sa už pohrával so zámerom projektu Stolpersteine. Tou prvou bola inštalácia spomienkových kameňov v Berlíne – Kreuzbergu (1996). Systematicky tento projekt realizuje od roku 2000.

Ideou projektu Stolpersteine je vracať mená ľuďom na miesta, kde žili, pokiaľ sa nestali obeťami nezmyselných vojnových konfliktov. *Keď som raz stretol rabína v Kolíne nad Rýnom, ten mi povedal silnú myšlienku, že na človeka sa zabudne vtedy, keď sa zabudne na jeho meno. Vtedy človek zomrie druhýkrát. Toto je projekt, ktorý sa týka celej Európy a všetkých krajín, kam nemecké vojská napochodovali. Preto si myslím, že je dôležité, že ho robí práve nemecký umelec,* vysvetlil svoj podnet autor projektu Gunter Demnig. V tejto súvislosti nejde výhradne iba o obete holokaustu Židov. G. Demnig spomína na prípad z Francúzska, kde kamene osadil na

pamiatku trojice mladíkov ľavicového zmýšľania, ktorí sa zúčastnili občianskej vojny v Španielsku. Vo Francúzsku boli za to odsúdení a napokon sa stali obeťami druhej svetovej vojny.

Spomienkové kamene majú nielen pietny a historický význam pamiatky na vojnové obeť, no dôležité sú aj pre výchovu a vzdelávanie mládeže. *Pretože, keď čítame v učebniciach o počte šesť miliónov Židov, je to pre nás len abstraktný pojem, ale keď zrazu vidíme tento kameň, na ktorom je meno a s ním je spojený aj osud, ktorým si rodina prešla, je to niečo rukoľapné, na čo nezabudneme*, dodal Demnig. Podľa neho je preto tiež dôležité, aby sa do projektu zapojili mladí ľudia, ktorí práve cez Stolpersteine majú iný prístup k dejinám, ako keď si len nalistujú učebnicu dejepisu.

Kameň s mosadznou tabuľkou 10 x 10 cm nesie unifikovaný záznam, obsahujúci slovnú formuľku *Tu žil / žila*, meno obeť, rok jej narodenia, rok a spôsob úmrtia. Každý kameň je vyhotovený ručne, doslova každé písmeno navrhuje sochár Michael Friedrichs-Friedlaender. Autori projektu mesačne dokážu vyhotoviť až 440 kameňov. Na vopred určené miesta ich, snád' až na niekoľko výnimiek, do dlažby vkladá sám Gunter Demnig. „Nacisti zabili skutočných, hmotných ľudí. Kameňmi by sme im mali vrátiť aspoň meno a pamätať si každý jeden osud. Každý kameň je vyrábaný ručne a položený ručne,“ dodal. Dodnes ich už položil takmer 60 000, a to v Nemecku, Belgicku, Francúzsku, Rakúsku, Grécku, Taliansku, Luxembursku, Nórsku, Holandsku, Poľsku, Rumunsku, Rusku, Švajčiarsku, Slovinsku, Českej republike, Ukrajine, Maďarsku, Bielorusku, v Pobaltí a chystá sa tiež do Macedónska. Od roku 2012 vidieť aj na uliciach niekoľkých slovenských miest (Bratislava, Banská Bystrica, Lučenec, Brezno, Komárno, Prešov) a obcí (Halič, Ratková, Svätý Jur, Tornaľa) tabuľky. V nedeľu 7. augusta 2016 pribudla do zoznamu i Prievidza.

Mnoho dnešných obyvateľov možno ani netuší, že aj naši rodáci a obyvatelia Prievidze boli počas druhej svetovej vojny násilne vyhnaní zo svojich domovov a deportovaní do Osvienčimu, alebo iných táborov smrti a potom zavraždení, hovorí Michal Dobiaš, predseda združenia Spolu sme Prievidza, ktorý nadviazal komunikáciu s autorom Gunterom Demnigom a po viac ako roku príprav projekt úspešne zrealizoval.

V prievidzských uliciach bolo umiestnených osem spomienkových kameňov. Na Námestí slobody pred budovou Slovenskej sporiteľne kamene s pamätnými tabuľkami Félixa a Bertu Rosenthalovcov, na rohu Pribinovho námestia s menami Jozefa, Margity, Judyty a Eriky Wernerovcov, na Ko-

šovskej ceste, pred bývalou synagógou, sú na chodníku mená Izáka a Matildy Hellmannovcov. Stolpersteine takto vytvárajú malý pamätník niekdajším Prievidžanom, ktorí na týchto miestach reálne žili. Okoloidúcich upozorní na zločiny duhej svetovej vojny a symbolicky prepojí obeť s ich posledným domovom. Aj kamene v Prievidzi osadil sám Gunter Demnig.

Kto boli tí, ktorí sa symbolicky vrátili do Prievidze? **Félix Rosenthal** (1870 Prievidza – 1944/45 Nemecká) a manželka **Berta rod. Steinerová** (1880 Martin – 1944/45 Nemecká), patrili k najstarším a najväzenejším židovským rodinám v Prievidzi. Félix Rosenthal viedol obchod so zmiešaným tovarom a železom. Zasadal v obecnom zastupiteľstve, dozornej rade Prvej prievidzskej banky. S manželkou štedro podporovali verejné a charitatívne zbierky. Bol tiež posledným predsedom Svätého spolku Chevrah kadiša. V Prievidzi žili až do roku 1944, keď po obsadení mesta Nemcami sa museli ukrývať. Oboch v rokoch 1944/45 zavraždili vo väpenke v Nemeckej.

Jozef Werner (1889 Hričovské Podhradie – 1942 Osvienčim), manželka **Margita rod. Bienenstocková** (1896 Prievidza – 1942 Osvienčim), veľkoobchodník a verejný činiteľ. V Prievidzi sa usadil po vzniku 1. ČSR. Prevádzkoval parnú pílu a obchod so stavebným materiálom. Bol jedným z najúspešnejších prievidzských podnikateľov a tiež verejne činný. Spolu s manželkou štedro prispievali do dobročinných zbierok a podporovali skauting. Po prijatí protizidovských zákonov úrady rodinu perzekvovali, firmu i dom zarizovali, dcéru **Juditu** (*1923) vylúčili z gymnázia. Rodinu odvedli do koncentračného tábora pri Novákoch. Odtiaľ ich 22. septembra 1942 deportovali do Osvienčimu, kde všetci zahynuli. Dcéra **Erika** (*1929) bola posledná, ktorú z celého transportu niekto videl živú. Syn Pavol (*1923) zahynul počas bombardovania Budapešti (1944).

Izák Godel Hellmann (1873 Leczyc, Poľsko – 1942) a **Matilda rod. Šimková** (1880 Rajčany – 1942), posledný kantor Židovskej náboženskej obce v Prievidzi. V mestečku žil od konca 19. storočia. Ako starší kantor dohliadal nad rituálmi bohoslužieb, bol predmodlievačom pri obradoch, rituálnym mäsiarom, staral sa o synagógu, vedľa ktorej aj s rodinou býval. V roku 1942 boli spolu s manželkou deportovaní do niektorého z koncentračných táborov na území okupovaného Poľska, odkiaľ sa už nevrátili.

Projekt Stolpersteine v Prievidzi financovalo združenie *Spolu sme Prievidza*, ktoré v ňom chce pokračovať aj v budúcnosti.

Erik Klišan (1977)

Zdroj:

www.stolpersteine.eu; www.spolusmeprievidza.sk